

EEN NEDERLANDSE MIJN IN CONFLICT MET DE DUITSE EN NEDERLANDSE FISCUS

*De belastingpolitiek van de Domaniale Mijn Maatschappij
te Kerkrade in de jaren 1929-1936*

door

Drs. W. J. M. KLAASSEN

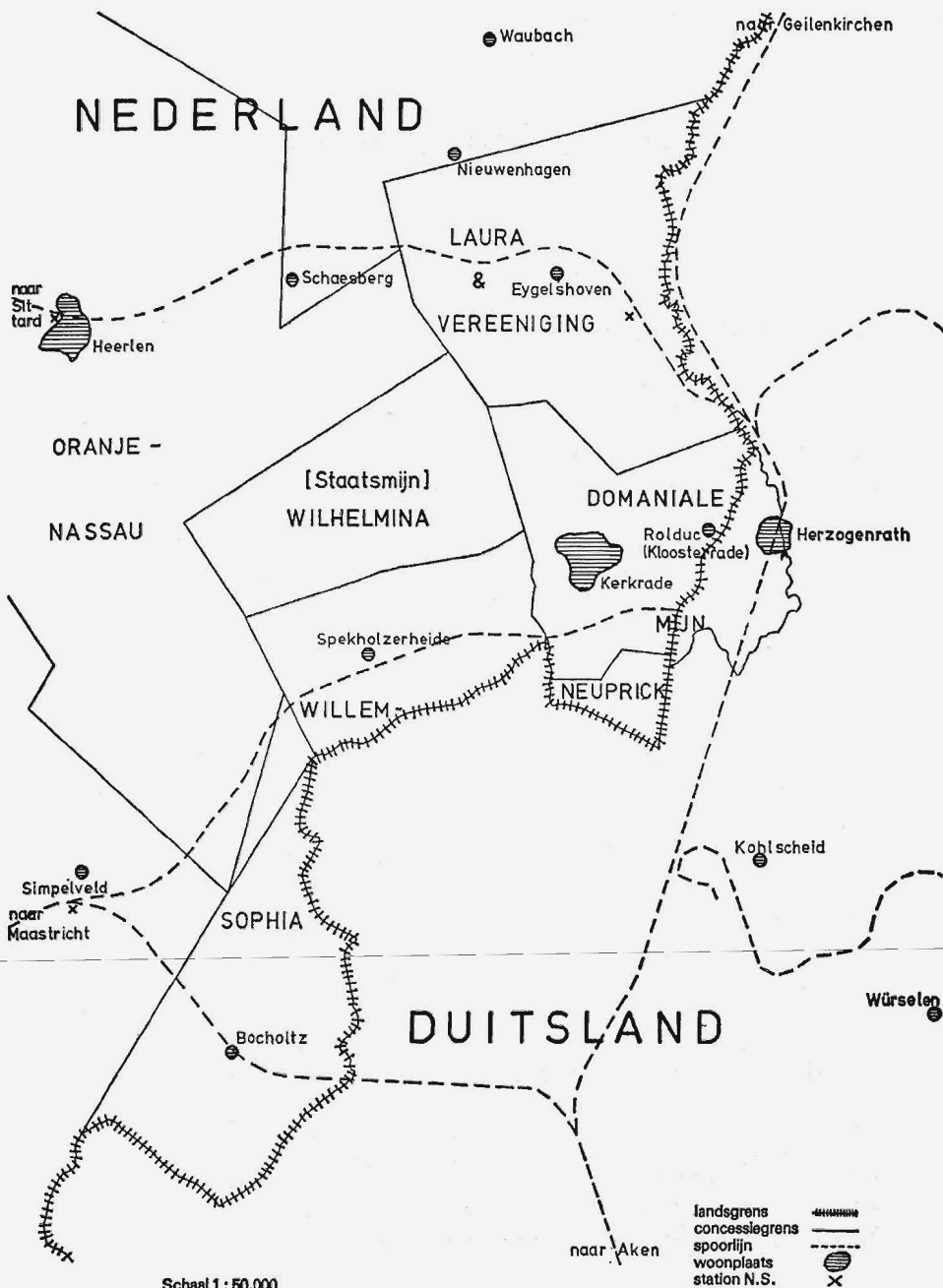
In het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te 's-Gravenhage bevindt zich betreffende het Limburgse mijnwezen onder meer een dossier, getiteld Beslaglegging gelden Domaniale Mijn Maatschappij.¹ Dit dossier werpt een helder licht op de juridische strijd die de Duitse en Nederlandse regeringen tussen 1929 en 1935 voerden. De inzet van deze strijd was een al dan niet voordelige interpretatie van het uit 1816 stammende grensverdrag tussen Pruisen en Nederland. Bovendien wordt uit de bestudering van deze stukken duidelijk, hoe de Domaniale mijn te Kerkrade van de nood, veroorzaakt door het feit dat de steenkolen gedeeltelijk onder Duits gebied gedolven moesten worden, een 'deugd' probeerde te maken.

De behandeling van het hoofdonderwerp, de controverse op diplomatiek niveau om de belastbaarheid van de produktie van de Domaniale mijn, steunt op eigen onderzoek. Dit wordt voorafgegaan door een schets zowel van de economische als juridische positie van deze onderneming in de loop der jaren, als van de houding die de Pruisische instanties daartegenover innamen, vooral op het terrein van de belastingen. Voor het eerste hebben wij veel te danken aan de, tegelijkertijd instructieve en stimulerende samenvattende studie van Raedts²; bij de beschrijving van het tweede is een oudere, op Duitse bronnen gebaseerde, scriptie van de Akense mijnningénieur Schlüter³ ons behulpzaam geweest. Het artikel wordt, afgezien van de conclusie, besloten door een overzicht van de wijze waarop de Domaniale mijn zich, tijdens en na haar verzet tegen de belastingheffing van Duitse zijde, op fiscaal en financieel terrein tegenover de Nederlandse overheid opge-

¹ Dit dossier behoort tot no. A-197 bis van het departementsarchief.

² C. E. P. M. Raedts, De opkomst, de ontwikkeling en de neergang van de steenkolenmijnbouw in Limburg, Assen 1974 (Maaslandse Monografieën, no. 18).

³ Richard Schlüter, Staatswissenschaftliche Probearbeit vom 15. Februar 1934, ter beschikking gesteld door het Rijksarchief in Limburg.

De concessievelden van de particuliere steenkolenmijnen in oostelijk Zuid-Limburg omstreeks 1900

steld heeft. In het bijzonder hiervoor is naast het archief van Buitenlandse Zaken ook dat van het Ministerie van Financiën gereedpleegd.⁴

De ontwikkeling van de Domaniale mijnen in de 19de eeuw

De Franse tijd (hier 1794-1814) bracht enkele belangrijke veranderingen met zich mee voor de steenkolenmijnen, die vanaf de 16de eeuw onder toezicht van de abten van Kloosterrade (Rolduc), en sinds ongeveer 1750 onder de directe leiding van die grootgrondbezitters vanuit het dal van de Worm geëxploiteerd waren. Allereerst werden de vijf bestaande abdijmijnen onder beheer van de staat gebracht; vervolgens werden de gouvernementsbedrijven, onder de naam 'Mines domaniales', verplaatst naar het plateau bij Kerkrade. Verder werd de Franse mijnwetgeving ook op deze mijnen van toepassing, waardoor het beschikkingsrecht over de ondergrond definitief in handen van de staat kwam, die ook zorgde voor een georganiseerd toezicht op de veiligheid.

Na een kort Pruisisch intermezzo kwamen de 'Domaniale Steenkolenmijnen' in 1815 onder beheer van Nederlandse diensten (resp. Domeinen en het Amortisatie-syndicaat). Bij de strijd om de loop van de nieuwe grens tussen het koninkrijk Pruisen en het koninkrijk der Nederlanden koos men als scheidingslijn bovengronds de straatweg Aken-Geilenkirchen, de grens van de gemeente Rolduc en de loop van het riviertje de Worm; daardoor kwam het concessieveld van de Domaniale mijnen gedeeltelijk onder Pruisisch gebied te liggen (zie het kaartje). Omdat de Duitse regering later hierop haar aanspraken op belastingbetaling door de Kerkraadse mijn baseerde, geven wij het voornaamste artikel uit het grensverdrag, door Nederland en Pruisen op 26 juni 1816 in Aken gesloten, volledig weer in de bindende Franse versie⁵:

Artikel 19

La cession des parties de Kerkraede et de Rolduc, dont il vient d'être fait mention à l'article précédent, ne portera aucun préjudice à l'exploitation des mines de houilles, qui, ayant ci-devant appar-

⁴ Het archief van de N.V. Domaniale Mijn Maatschappij, dat zich in het Rijksarchief te Maastricht bevindt, is nog ongeordend en ontoegankelijk. Uit het semi-statisch archief van het Ministerie van Financiën hebben wij de nummers 270 van de Belastingdienst en van de afdeling Domeinen betreffende de Domaniale mijn bestudeerd.

⁵ Zie *Staatsblad* 1850, no. 10.

tenu à l'abbaye de Rolduc, se continue aujourd'hui dans les Communes de Kerkraede et de Rolduc pour le compte du Gouvernement des Pays-Bas; de manière que ce Gouvernement, ou tout autre concessionnaire, qui le représenterait, pourra faire dans les parties cédées tels ouvrages qu'il trouvera bon, soit pour l'extraction de la houille, soit pour l'épuisement des eaux; s'entend en indemnisant les propriétaires de la surface de gré à gré ou à dire d'experts.

Le Gouvernement Prussien ne pourra en aucune manière entraver cette exploitation, ni sous prétexte de direction à donner par ses ingénieurs, ni d'impôt à établir sur l'extraction ou la sortie de la houille; ni enfin y apporter d'autres entraves quelconques qui pourraient nuire à l'exploitation ou gêner son débit.

Le Gouvernement Prussien ne pourra non plus accorder des concessions particulières dans les parties cédées; celles existantes aujourd'hui devront se renfermer dans les limites à elles assignées par leurs actes de concession, ou pas les lois sous l'autorité desquelles ont été accordées.

De eerste helft van de 19de eeuw was, met uitzondering van de periode 1830-1839 (toen dankzij de Belgische opstand de concurrentie van de steenkolen uit het bekken van Luik wegviel), een slechte tijd voor de Domaniale mijnen. Mede daarom was de regering in Den Haag blij met het initiatief van een aantal Maastrichtse ondernemers, gesteund door in hoofdzaak Pruisisch kapitaal, om een spoorwegverbinding aan te leggen van Maastricht naar Aken, met een zijlijn naar Kerkraede. Op 19 juni 1845 verscheen in het Staatsblad (no. 29) de wet 'betreffende den tijdelijken afstand van het beheer en genot der domaniale steenkolenmijnen te Kerkraede'. Hierdoor werden deze mijnen voor 99 jaar verpacht aan de Aken-Maastrichtsche spoorwegmaatschappij.

Deze regeling bracht geen plotselinge verbetering in de financiële resultaten van de Domaniale mijnen. Dat de aandacht van de nieuwe beheerder in de eerste plaats uitging naar de spoorlijn Maastricht-Aken, werd geïllustreerd door het feit dat de mijnen pas in 1871 een aansluiting daarop kregen (aanvankelijk met paardentractie!). De in een nadere overeenkomst toegestane maximumproductie van 30.000 ton steenkool per jaar werd bij lange na niet gehaald; zo bedroeg de productie in 1852 bijvoorbeeld ruim 11.700 ton. Pas door de industriële opleving in Duitsland na de Pruisisch-Oostenrijkse oorlog van 1866 begon de winst van de Domaniale mijnen te stijgen, tot boven 100.000 gulden in 1873.

Zowel de bedrijfsbelangen als de fiscale interesse van de Nederlandse staat bevorderden de totstandkoming van een nieuwe overeenkomst in 1881 (Staatsblad no. 132), waardoor de beperkende bepalingen van 1845 kwamen te vervallen. Daarna steeg de produktie dan ook vrij snel tot meer dan 100.000 ton steenkolen (voor het eerst in 1897). Naast de oude Aken-Maastrichtsche spoorwegmaatschappij werd in 1900 een Nederlandse naamloze vennootschap opgericht onder dezelfde naam, die alleen de Domaniale mijnen en de zijlijn Kerkrade-Simpelveld zou beheren. Deze vennootschap kon de vergoeding, die voor de nationalisatie van de spoorlijn Maastricht-Aken ontvangen was, aanwenden voor het tot verdere ontwikkeling brengen van de steenkolenmijn. Vooral daardoor bleef de produktie in stijgende lijn; in 1913 bedroeg zij liefst 444.570 ton.

Het gebrek aan steenkolen tijdens de Eerste Wereldoorlog maakte het belang van de mijnen voor Nederland duidelijk. De Scheepvaart- en Steenkolenmaatschappij te Rotterdam ging zich daarom voor de Domaniale mijnen interesseren. Haar vertegenwoordiger W. van der Vorm slaagde er in 1919 zelfs in, de meerderheid van de aandelen uit Duitse handen te verwerven. Mede door zijn weigering de betalingsverplichtingen aan de staat verder na te komen, oefende de nieuwe beheerder druk uit op de Nederlandse regering om het bestaande contract te wijzigen. Dit leidde in februari 1925 tot een nieuwe overeenkomst (Staatsblad no. 203), waarbij de Domaniale mijnen tot 1953 verpacht werden aan de Aken-Maastrichtsche spoorwegmaatschappij of haar rechtsopvolger, in casu de N.V. Domaniale Mijn Maatschappij (in handen van dezelfde eigenaren). Over de produktie van minimaal 200.000 ton steenkolen per jaar moest voortaan een royalty van oorspronkelijk 50 cent per ton aan de staat worden afgedragen.

Duitse aanspraken betreffende de Domaniale mijnen in de 19de eeuw

Vooral in de veertig jaren die volgden op het grensverdrag van 1816, werden van Pruisische zijde pogingen in het werk gesteld om enige greep te krijgen op het doen en laten van de Domaniale steenkolenmijnen onder het Pruisische grondgebied (het ging om een concessie van ongeveer 175 ha). Daarbij viel op, dat de Pruisische instanties meer moeite deden om de Nederlandse mijn — de volksmond sprak van de Hollandsche Koel — onder druk te zetten, naarmate zij dichter bij de kolenwinning in Kerkrade stonden.

De uit de Franse tijd daterende mijnbelasting, verdeeld in een vast bedrag per km² en een bedrag naar rato van de produktie, bleef ook daarna gehandhaafd in het Pruisische gebied op de linkeroever van de Rijn. Deze belastingen schijnen de Domaniale mijnen van het begin af aan genegeerd te hebben.⁶ Al in januari 1819 kwam het Bergamt in Düren daartegen in actie: het stelde het Oberbergamt te Bonn voor, in Berlijn aan te dringen op een verplichting tot belastingbetaling door de Kerkraadse mijn, voorzover deze op Pruisisch gebied lag. Pas in april 1826 verleende het Oberbergamt zijn steun aan dit voorstel, niet omwille van de eventuele revenuen (gezien de ellendige toestand van de mijn verwachtte het daar nauwelijks baat van), maar ter handhaving van de soevereine rechten van Pruisen. De Berlijnse Oberberghauptmann nam echter uiteindelijk een afwachtende houding aan: men moest er slechts op toezien, dat 'die Niederländische Grubenadministration sich nicht mit offener Förderung auf diesseitigem Territorio einlege'.

Toen de Domaniale mijnen in 1857 toch een mijnschacht begonnen te graven op Pruisisch gebied, was 'Berlijn' wel gedwongen opnieuw zijn houding te bepalen. Het Bergamt, dat om instructies vroeg, bleek in meerderheid te voelen voor politieel toezicht op de werkzaamheden door Pruisische beambten. Het Oberbergamt zwakte dit standpunt af door eerst de vraag op te werpen, of de Pruisische mijnbouwkundige dienst hier toe wel bevoegd was; het adviseerde tenslotte de Nederlandse regering langs diplomatieke weg te brengen tot 'einer pünktlichen Befolgung der bestehenden bergpolizeilichen Bestimmungen'. Hiervan wilde de Pruisische Minister van Handel echter niet horen; volgens hem kon de Nederlandse mijn aan artikel 19 van het grenscontractaat van 1816 het recht ontleenen tot het zelfstandig aanleggen van een schacht ook op Pruisisch gebied. In zijn besluit van 11 oktober 1857 stelde hij zelfs, vrij kras, 'die preussische Regierung habe sich schlechthin jeder Einmischung in den Betrieb zu enthalten'.

Deze terughoudendheid is in overeenstemming met het besluit van dezelfde Minister (d.d. 24 maart 1857), dat in het betreffende gebied helemaal geen nieuwe concessies verleend konden worden, ook niet voor de ontginning van ijzererts of bruinkool. Dit besluit was gebaseerd op de interpretatie, die het Ministerie van Buitenlandse Zaken

⁶ Volgens een bericht dat de Bergrevierbeamte te Aken op 21 februari 1875 aan het Oberbergamt in Bonn stuurde, had de Domaniale mijn tot en met 1823 alleen het vaste bedrag van 10 francs per km² in Pruisische munt betaald.

te Berlijn in april 1842 gegeven had aan het slot van het befaamde artikel 19. Op grond daarvan wees de Pruisische regering in 1843 zelfs een verzoek van Duitse belanghebbenden uit het Worm-bekken af, die de preciese grenzen van het veld van de Domaniale mijnen wilden laten vaststellen.

Pruisen dacht er in ieder geval vanaf 1857 niet meer over, de Nederlandse staat hinderpalen in de weg te leggen bij het uitoefenen van zijn rechten op de Domaniale mijnen. Dienovereenkomstig werd de Hollandsche Koel noch in de jaren 1865-1895, noch in het tijdvak 1917-1923 aangeslagen voor de destijds in Pruisen geldende belasting op steenkolen, die de naburige Duitse mijnen wel moesten betalen. De Nederlandse positie in deze leek helemaal verzekerd te worden door het vonnis, dat het gerechtshof te Keulen op 21 april 1914 wees in een rechtszaak tussen de Aken-Maastrichtsche spoorwegmaatschappij en een door mijnschade getroffen Duitse huiseigenaar. Volgens dit vonnis hadden Pruisen en Nederland door het grensverdrag van 1816 hun soevereine rechten onderling vastgelegd, waarbij de Nederlandse staat de bevoegdheid had behouden tot exploitatie van de vroegere Mines Domaniales. Zelfs was 'ein Stück der Gebietshoheit an dem abgetretenen Teile bei Holland verblieben', namelijk voorzover het het winnen van mineralen aanging. Om deze reden waren de Domaniale mijnen ook niet (gedeeltelijk) onderworpen aan de Pruisische, maar volledig aan de Nederlandse mijnwetgeving, aldus het Duitse gerechtshof.⁷

De eerste aanval van de Duitse fiscus wordt afgeslagen

Niettegenstaande deze preceden ten stuurde het Finanzamt Aken en Monschau op 23 maart 1928 een aanslagbiljet naar de N.V. Domaniale Mijn Maatschappij in Kerkrade, die op grond van het Körperschaftssteuergesetz belasting zou moeten betalen over de onder Duits grondgebied gewonnen steenkolen. De Rotterdamse commissaris van de Domaniale mijn, het Tweede-Kamerlid voor de Liberale Staatspartij mr. H. J. Knottenbelt, dacht in eerste instantie aan 'een pro-

⁷ De Duitse Minister van Handel verklaarde echter op 24 november 1931, dat hij het niet eens was met de geciteerde uitdrukking. Volgens het antwoord van het Auswärtige Amt, d.d. 26 januari 1932, had het Keulse gerechtshof zich onnauwkeurig uitgedrukt. Naar zijn oordeel had Pruisen in 1816 de verplichting op zich genomen, 'inbezug auf dem von ihn (den Niederlanden, WKI) geführten Bergbau von seiner Berghoheit keinen Gebrauch zu machen. Die Niederlande sind also bezüglich dieses Bergbaus so gestellt, als wäre die Berghoheit nicht auf Preussen übergegangen.'

beerseltje van een Duitschen ambtenaar'; al of niet op zijn advies, de mijndirectie weigerde het aanslagbiljet in te vullen. Dat het het Finanzamt echter ernst was met deze zaak, bleek uit de brief die de Akense groothandel in steenkolen Dechêne & Groten op 23 januari 1929 kreeg toegezonden: op de door hem aan de Domaniale mijn verschuldigde gelden legde de Duitse fiscus beslag, omdat die Nederlandse firma een belastingschuld had van 153.120 RM (de achterstallige vennootschapsbelasting over de jaren 1925-1927 met bijkomende boeten).

Hiervan schrok de leiding van de Kerkraadse mijn blijkbaar. In ieder geval ging Knottenbelt op bezoek bij de Generale Thesaurie van het departement van Financiën, waaronder de Domaniale mijnen al tientallen jaren ressorteerden.⁸ Vervolgens werd ondershands de secretaris-generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, jhr. mr. A. M. Snouck Hurgronje, ingeschakeld. Deze liet op 1 februari een telegram sturen naar de Nederlandse gezant te Berlijn, mr. J. P. graaf van Limburg Stirum: 'Mij komt voor deze belasting in strijd artikel 19 grenstractaat met Pruisen van Aken 26 Juni 1816. Gelief zulks Duitse Regeering mededeelen met verzoek alle actie schorsen hangende diplomatieke besprekingen'. Pas op 5 februari deelde Knottenbelt de stand van zaken schriftelijk aan Snouck Hurgronje mee: het Finanzamt vatte de opdracht uit Berlijn tot schorsing van zijn actie zo op, dat het geen verdere maatregelen tegen de Domaniale zou treffen, maar het gelegde beslag werd niet opgeheven. Van oordeel dat de Nederlandse regering zich daartegen moest verzetten op grond van het bekende artikel 19 (het betrof immers een 'principieele kwestie'), vroeg Knottenbelt om verdere actie vanwege Buitenlandse Zaken.

Het Ministerie voldeed aan dit verzoek: op 8 februari stuurde de bewindsman, jhr. mr. F. Beelaerts van Blokland een instructie, opgesteld door mr. W. C. Beucker Andreae (chef van de afdeling Juridische Zaken), naar de gezant in Berlijn. Ofschoon de Domaniale mijn het gelegde beslag juridisch zou kunnen aanvechten in Duitsland, gaf Beelaerts van Blokland er de voorkeur aan dat een proces vermeden werd. De onrechtmatige actie van het Finanzamt te Aken, die artikel 19 'inderdaad illusoir' zou maken, had volgens de Nederlandse Minister een verplichting tot schadevergoeding door de Duitse staat ten gevolge; deze zou die schade echter kunnen vermijden door het gelegde

⁸ In een nota aan Minister De Geer uit 1923 kwalificeerde commies Ries de heren Knottenbelt en Van der Vorm als 'gladde vogels'.

beslag nietig te verklaren. Van Limburg Stirum bracht een en ander schriftelijk over, maar de Duitse regering gaf voorlopig geen antwoord.

Voor de Domaniale Mijn Maatschappij begon de tijd te dringen, want op 15 mei 1929 zou de firma Dechêne & Groten het bedrag van ruim 150.000 RM aan de Duitse fiscus moeten betalen. Daarom drong Knottenbelt, via de Minister van Financiën jhr. mr. D. J. de Geer, aan op een oplossing van de kwestie langs diplomatieke weg vóór die datum. Gezant Van Limburg Stirum kreeg enkele rappel-brieven, waarin Beelaerts van Blokland zelfs sprak van 'een duidelijke tractaatsschennis'. De daarop volgende demarches hadden in zoverre succes, dat de chef van het kabinet van het Reichsfinanzministerium op 25 april liet weten, dat het Finanzamt in Aken instructie zou krijgen het geld waarop beslag was gelegd tijdig vrij te geven. Volgens Van Limburg Stirum was bovendien een spoedig antwoord over het fond van de zaak toegezegd.

Zowel met het een als met het ander toonde Knottenbelt zich ingenomen. In zijn antwoord op de informatieve brief van Beelaerts van Blokland persoonlijk zei hij te hopen op een bevredigende houding van 'Berlijn' in de principe-kwestie. Op 13 juni schreef hij echter ondershands aan Van Limburg Stirum, 'dat het wellicht aanbeveling verdiende, na de opheffing van het beslag, de aangelegenheid der Domaniale Mijn verder te laten rusten'. Op het departement van Buitenlandse Zaken vernam men dit overigens pas in februari 1930. Toen vond Beucker Andreae, na ruggespraak met Knottenbelt, het verstandiger om niet meer op een principieel antwoord van de Duitse regering aan te dringen. Beelaerts van Blokland ging hiermee akkoord, evenals korte tijd later zijn collega De Geer.

De betrokken partijen kiezen opnieuw positie

Hiermee leek de hele zaak met een sisser afgelopen te zijn, maar na het aan de macht komen van de regering-Hitler leidde het Finanzamt te Aken, in opdracht van de Duitse Minister van Financiën, een nieuwe aanval in: het vroeg de Domaniale Mijn Maatschappij op 5 september 1933 de vennootschapsbelasting over de jaren 1925-1927 (150.000 RM) per omgaande te voldoen en de aangiftebiljetten voor de jaren 1928-1932 binnen twee weken ingevuld te retourneren. Naar wij vermoeden weer op aandrang van Knottenbelt, gaf de nieuwe Minister van Buitenlandse Zaken, jhr. mr. A. C. D. de Graeff, de nodige

instructies aan mr. G. W. baron de Vos van Steenwijk (tijdelijk zaakgelastigde in Berlijn). Deze wees er in een officiële nota op, dat de gewraakte belastingaanslag 'im Widerspruch mit dem klaren Text' van het grensverdrag van 1816 was; op grond daarvan verzocht hij de bevoegde Duitse instanties dan ook die aanslag ongedaan te maken. Op 10 oktober antwoordde de Duitse regering officieel: volgens haar hield artikel 19 van het grensverdrag een erkenning in van haar recht om op de Domaniale mijn inkomens- en vermogensbelasting te heffen, zoals op andere buitenlandse rechtspersonen; deze belastingen vormden immers 'keine Behinderung der Bergwerksausbeutung, die unter die Bestimmung des Artikels 19 fallen könnte'. Ongeveer tegelijkertijd legde het Finanzamt te Aken beslag op het geld, dat huurders van een huis in Herzogenrath verschuldigd waren aan de Domaniale mijn als huiseigenaar. Toen Beucker Andreae dit van mijndirecteur ir. J. F. Fock vernam, zorgde hij ervoor dat gezant Van Limburg Stirum al op 23 oktober opdracht kreeg in Berlijn op opheffing van dit beslag aan te dringen.

Tot zover is deze zaak aan Nederlandse zijde op dezelfde manier aangepakt als in 1929, maar op 24 oktober werd plotseling naar Van Limburg Stirum geseind, dat hij nog geen uitvoering moest geven aan de hem een dag eerder gegeven opdracht. Dit telegram is opgesteld door Snouck Hurgronje, naar aanleiding van een telefoongesprek met een ambtenaar van het departement van Financiën (vermoedelijk de chef van de Generale Thesaurie, mr. L. A. Ries). In verband daarmee vroeg Minister De Graeff schriftelijk aan zijn collega van Financiën mr. P. J. Oud, of deze ermee instemde dat hij aanstonds tegen het geleigde beslag zou opkomen, omdat op grond van het bekende artikel 19 'elke belastingheffing van Duitse zijde op de Domaniale mijn is uitgesloten'. Oud reageerde op 28 oktober met een andere suggestie, namelijk om het advies van de Landsadvocaat te vragen, voordat de Nederlandse regering definitief haar standpunt zou bepalen. Voorlopig kon men dan volstaan met een kort officieel protest in Berlijn en met een brief van de Domaniale mijn aan het Finanzamt te Aken, waarin verwezen werd naar de lopende onderhandelingen. In overeenstemming hiermee verzocht De Graeff de Landsadvocaat, mr. J. H. Telders, om een beredeneerd advies inzake de slepende belastingkwestie.

Al op 22 november gaf Telders zijn oordeel ter versterking van de juridische positie van de Nederlandse regering. Hij vatte het toepas-

selijke artikel 19 als volgt op⁹: het algemene verbod tot het schaden van de Nederlandse mijnexploitatie, vervat in de aanhef én het slot van lid 2, vormde de kern van het artikel. Daarop moest men tegenover de Duitse regering de nadruk leggen (belastingheffing door Pruisen zou die exploitatie hoe dan ook schaden en dus ongeoorloofd zijn) en niet op de passages in het midden van lid 2, ook al werd daar uitdrukkelijk over belasting gesproken.

De Duitse fiscus verliest de strijd opnieuw

Minister De Graeff stemde in met de opvattingen die Telders ter verdediging van de Nederlandse belangen had aangevoerd¹⁰, zodat hij Van Limburg Stirum opdroeg zich in dezelfde zin tot de Duitse regering te richten. De gezant kweet zich van die taak op 7 december 1933; hij sprak tenslotte de hoop uit, dat de tegen de Domaniale mijn getroffen maatregelen zouden worden ingetrokken. Voor de volledigheid van de argumentatie vestigde Van Limburg Stirum op 4 januari 1934 nog de aandacht van 'Berlijn' op het vonnis van het gerechtshof te Keulen uit 1914.¹¹

Intussen zat de leiding van de Domaniale mijn met de moeilijkheid, dat zij vóór 30 december 1933 bij een Duitse rechtbank in beroep moest gaan tegen het op haar bezittingen gelegde beslag, wilde zij de aanval van de fiscus direct pareren. Daarom nam zij twee advocaten in de arm: dr. Max Klein in Aken en mr. dr. Charles van Oppen in Maastricht. De laatste overlegde, in gezelschap van mijndirecteur Fock, achtereenvolgens met Beucker Andreae en Telders. Men kwam daarbij overeen 'om de soevereiniteitskwestie in het fiscale proces, dat de Domaniale Mijn Maatschappij voornemens is in Pruisen te voeren, scherp op den voorgrond te stellen, doch zich bij de diplomatieke onderhandelingen tusschen beide landen meer te beroepen op een volkenrechtelijk servituut, of, misschien nog beter, uitsluitend op het feit, dat Pruisen bij het Verdrag (1816) afstand deed van het recht om ter plaatse belasting te heffen', zoals Van Oppen het formuleerde. Landsadvocaat Telders noemde het 'zeker niet onredelijk', als de Nederlandse staat overeenkomstig de eis van de Kerkraadse mijn de kosten van het proces voor zijn rekening zou nemen; daartoe werd ook besloten.

⁹ Vergelijk de hier opgenomen tekst op p. 51 en 52.

¹⁰ Ries noemde het advies van de Landsadvocaat op 2 december 'zeer juist en zeer sterk'.

¹¹ Zie hieromtrent p. 55.

Ten behoeve van de procesvoering in Duitsland diende Klein op 27 december 1933 bij het Landesfinanzamt te Keulen een schriftelijk verweer in tegen de belastingaanslag over 1928; als tegenpartij van de Domaniale mijn trad het Finanzamt Aken en Monschau op. Klein legde er in zijn pleidooi de nadruk op, dat Nederland op grond van het beslissende artikel 19 al ruim 100 jaar allerlei soevereine rechten (bijvoorbeeld politieel toezicht, opstellen van reglementen, rechtspraak) uitoefende, ook in het deel van de Domaniale mijn dat onder Pruisisch grondgebied lag. Volgens hem moest dit deel zelfs beschouwd worden als behorend tot het Nederlandse grondgebied, en in ieder geval bestond er dienaangaande een volkenrechtelijke (erf)verplichting van Pruisen jegens Nederland, om welke reden 'das Grubenfeld wenigstens *so behandelt werden muss*, als ob es zu den Niederlanden gehöre'. Klein beschouwde de door het Finanzamt opgeëiste vennootschapsbelasting als een, door het grensverdrag verboden, feitelijke belasting op de steenkolenwinning, omdat deze berekend werd op basis van de omvang van de produktie.

Door deze ontwikkeling kwam het Ministerie van Buitenlandse Zaken voorlopig buitenspel te staan bij de behandeling van de belastingkwestie. Pas op 29 mei 1934 werd Van Limburg Stirum uitgenodigd om van de Duitse regering een officiële reactie te vragen op de een half jaar eerder ingediende nota. 'Berlijn' hulde zich echter in stilzwijgen, waarschijnlijk omdat de zaak nog onder de rechter was. Enkele rappelbrieven leidden slechts tot het antwoord, dat 'die Stellungnahme der in dieser Angelegenheit zuständigen Stelle noch nicht vorliegt!' In januari 1935 kreeg de Nederlandse gezant opdracht het Auswärtige Amt opnieuw dringend om een antwoord te vragen, maar weer zonder merkbaar resultaat.

Het departement van Financiën kreeg intussen al op 23 augustus 1934 de voor de Domaniale mijn ongunstige uitspraak van het Finanzgericht in Keulen te horen. Die rechtbank kwam bij de interpretatie van het grensverdrag van 1816 tot de conclusie, dat 'Artikel 19 nicht die Gebietshoheit einschliesslich der Steuerhoheit einschränken will, sondern lediglich die wirtschaftliche Beschränkung des Bergbaus verhindern soll'. De Domaniale Mijn Maatschappij werd door haar beschouwd als een gewone buitenlandse vennootschap 'mit einer inländischen Betriebsstätte', die dan ook aan vennootschapsbelasting onderworpen was. Van Oppen adviseerde de Kerkraadse mijn tegen de uitspraak in beroep te gaan; Telders vond dit ook zeer wenselijk. Ofschoon de argumentatie bij het hoger beroep in grote trekken het-

zelfde bleef, kwam het Reichsfinanzhof te München op 28 februari 1935 tot een andersluidend oordeel, dat voor de Domaniale mijn een 'besparing' betekende van 230.000 RM. Het hof wees er in zijn vonnis op dat, op grond van recente jurisprudentie, mijnen slechts daar hun bedrijf uitoefenden 'wo sich oberirdische Anlagen befinden'. En aangezien de Kerkraadse mijn in Duitsland niet bovengronds opereerde, had zij daar geen 'Betriebsstätte' en hoefde zij dus geen Duitse vennootschapsbelasting te betalen! Hiermee was een uitspraak over de al dan niet geldigheid van het oude grensverdrag volgens het Reichsfinanzhof overbodig geworden. Deze kwestie bleef dan ook onopgelost; pas door de sluiting van de Domaniale mijn in 1968 verloor zij alle praktisch belang.

Nog in maart 1935 stelde de Domaniale mijn Minister Oud van Financiën op de hoogte van de gunstige afloop van de rechtszaak. Medio april lichtte Van Oppen via Beucker Andreae het Ministerie van Buitenlandse Zaken in, ook over het feit dat advocaat Klein verzocht had om restitutie van de, officieel niet aangevochten, Duitse vennootschapsbelasting over de jaren 1925-1927. Voor het vonnis van het Reichsfinanzhof moest de Duitse regering wel capituleren: op 18 april werd namens de Minister van Financiën in Berlijn medegedeeld, dat de gewraakte belasting over 1928-1932 kwijtgescholden was aan de Domaniale mijn. Twee maanden later werd ook de belasting over 1925-1927 ten bedrage van 148.692 RM kwijtgescholden. Mijndirecteur Fock schreef op 20 juni 1935, dat de zaak 'hiermede afgedaan' was; aldus lichtte Beucker Andreae Snouck Hurgronje in.

De Domaniale mijn in het offensief tegen de Nederlandse staat

Eind goed, al goed? Neen, want op 14 augustus 1935 kwam Fock zelf op de zaak terug door in een brief aan Beucker Andreae 1283,10 RM en fl. 4,50 van de staat der Nederlanden terug te vorderen. Dit waren de eerste in beslag genomen gelden, die de Duitse fiscus ondanks het ongedaan maken van de aanslagen over 1925, 1926 en 1927 niet wilde restituëren. De Domaniale mijn stelde hiervoor de staat aansprakelijk, omdat 'onze Maatschappij, toen de in 1929 in beslag genomen gelden werden vrijgegeven, op advies van het Departement van Buitenlandse Zaken deze kwestie niet tot een principiele beslissing heeft gebracht.

Dit was niet de eerste stap die de Domaniale mijn tegen de staat

richtte; integendeel, het was een, zij het ver doorgevoerde, consequentie van het al in maart 1929 gemaakte voorbehoud, 'dat wij den Staat der Nederlanden aansprakelijk blijven houden voor het door den Duitschen fiscus in beslag genomen bedrag'. Op die manier reageerde de mijnonderneming, nadat Minister De Geer van Financiën geweigerd had in te gaan op het voorstel van haar directeur Hulsman om het bedrag, waarop in Aken beslag was gelegd, in mindering te brengen op de aan de staat verschuldigde royalty-gelden.¹² Vervolgens stortte de Domaniale mijn de royalty bij de Nederlandsche Bank, zij het onder voorbehoud, en vroeg De Geer om instructies ('Wij meenen in deze niets te mogen en te kunnen doen zonder Uwe opdracht.'). De Minister deed de Kerkraadse mijn de, weinig praktische, suggestie aan de hand om, hangende de diplomatieke onderhandelingen, geen voor beslag vatbare bezittingen of vorderingen in Duitsland aan te houden. Gelukkig kwam het, zoals we eerder zagen, vrij snel tot een 'wapenstilstand' met de Duitse fiscus.

Ten opzichte van de Nederlandse fiscus ging de Domaniale mijn daarna juist in de aanval. Zogenaamd ter voorkoming van een mogelijke dubbele belastingheffing, stapte de mijnonderneming naar de Nederlandse rechter met de eis gevrijwaard te worden van de royalty-verplichting, voorzover die onder Duits gebied gewonnen steenkolen betrof. De arrondissementsrechtbank te Maastricht wees deze eis echter af op 16 april 1931. Als voornaamste motivering van het vonnis gold, dat steenkolen in juridische zin niet gewonnen worden op de plaats waar zij losgehakt zijn, maar daar waar zich de bovengrondse installaties bevinden, in casu op Nederlands grondgebied. Hoger beroep bij het gerechtshof te 's-Hertogenbosch noch het aantekenen van cassatie bij de Hoge Raad baatte de Kerkraadse mijn: zij moest de Nederlandse belastingen blijven betalen over de produktie van haar hele concessieveld.

Eind 1933 stelde de Domaniale mijn de zaak scherp tegenover de Nederlandse regering in verband met de nieuwe Duitse eis tot het betalen van vennootschapsbelasting. Volgens haar moest de staat krachtens de overeenkomst van 1925 volledig instaan voor de rechten, die uit

¹² De Geer tekende persoonlijk aan: 'De royalty heeft niets te maken met de (onrechtmatig gevorderde) Duitse belasting. De Maatschappij zou die fl. 18.000 evengoed kunnen aftrekken van *andere* schulden. Bovendien moet de Maatschappij een sterk belang er bij houden, dat die zaak met Duitschland in orde komt. Dat belang moet niet worden overgedragen op den Staat, — al zullen wij met kracht steunen.'

het grensverdrag van 1816 voortvloeiden. Op 22 december liet zij een duidelijke waarschuwing horen: 'Stel, dat de Domaniale Mijn-Maatschappij haar proces tegen de Deutsche Administratie verliest, dan zou zij kunnen procederen tegen den Staat op grond, dat deze zijne verplichtingen uit genoemde overeenkomst niet ten volle was nagekomen'. Bovendien kwam de mijnonderneming op 28 december nog met een nieuwe eis: directeur Fock leidde uit artikel 19, lid 2 van het oude grensverdrag een recht op onbeperkte uitvoer van steenkolen naar Duitsland af. Dit botste met de contingenteringsregeling, die op 1 januari 1934 zou ingaan als uitvloeisel van het recente Duits-Nederlandse handelsverdrag; de Minister van Waterstaat wilde de uitvoer van de Domaniale mijn naar Duitsland juist proportioneel terugbrengen van 18.000 naar 7.800 ton steenkolen per maand.

Goede raad leek duur: de regering schakelde dan ook Landsadvocaat Telders in. Deze concludeerde op 27 februari 1934, 'dat het ongestoord recht van afzet van kolen in Duitschland bij het tractaat verzekerd is', en gaf daarmee de Domaniale mijn in eerste instantie gelijk. Thesaurier-generaal Ries constateerde echter dat argumenten voor dit standpunt ontbraken, en op zijn advies wendde Minister Oud zich opnieuw tot Telders. Hij betoogde daarbij dat het oude grensverdrag slechts de bedoeling had gehad om 'te verzekeren, dat de kolen vrijelijk naar Nederland zouden kunnen worden vervoerd'; er was destijds gedacht aan een mogelijke schacht op Duits grondgebied, die niet belemmerd zou mogen worden door de Pruisische regering. Telders vond dit op 9 april een aantrekkelijk betoog, maar hij zou toch graag nog meer gegevens hebben over de bedoelingen van de verdragsluitende partijen anno 1816. Ofschoon Beucker Andreae die gegevens niet kon leveren¹³, sloot hij zich aan bij de beschouwingen van Oud. Deze Minister meende op 18 mei 'dat de Staat rustig kan afwachten, of de Domaniale Mijn-Maatschappij uiteindelijk een proces in deze aangelegenheid zal aandurven'.

Het 'antwoord' van de Domaniale mijn liet niet lang op zich wachten: op 31 augustus 1934 sommeerde zij de staat der Nederlanden voortaan de uitvoer van haar hele produktie naar Duitsland toe te staan op grond van het grensverdrag van 1816. Telders gaf het advies

¹³ Algemeen Rijksarchivaris Bijlsma liet Minister De Graeff al op 15 november weten, dat hij niet veel belangrijks had kunnen opsporen. In dossier bevinden zich uittreksels van het protocol van de Nederlands-Pruisische grenscommissie, d.d. 5 februari 1816, en van twee brieven van grenscommissaris De Man uit dezelfde maand.

deze sommatie niet te beantwoorden; op het departement van Financiën was men, dankzij ondershandse inlichtingen van mr. N. C. Couvée (chef afdeling Mijnwezen, Minister van Waterstaat), evenmin bang dat de dreiging van een proces reëel was. Inderdaad liet de Domaniale mijn bijna een jaar lang niets van zich horen, maar toen duldde zij niet langer dat de betaling van haar (gecontingenteerde) uitvoer naar Duitsland om formele redenen in een ongunstiger positie verkeerde dan die van de andere steenkolenmijnen in Limburg. Op 6 mei 1935 werd de staat gesommeerd om voorrang te verlenen aan de Kerkraadse mijnonderneming bij de verrekening van vorderingen, die Nederlandse mijnen op Duitse afnemers hadden. Toen ook dat niet hielp, dagvaardde de Domaniale Mijn Maatschappij de staat der Nederlanden op 8 augustus met de eis haar achterstallige facturen onverwijld te laten voldoen, of anders 'alle kosten, schaden en interesen, door haar geleden en nog te lijden ten gevolge van vorenomschreven wanprestaties' te laten vergoeden.

De afwikkeling van zaken in Nederland

Op dit punt kunnen we de brief van Fock aan Beucker Andreae, waarvan aan het begin van de vorige paragraaf sprake was, beter plaatsen: dat was niet meer dan een kunstgreep om de Nederlandse regering onder druk te houden. De hele zaak werd nu opnieuw aan de Landsadvocaat voorgelegd; zijn plaatsvervanger, mr. G. W. van der Does, bracht op 11 september 1935 advies uit. Volgens hem had de regering vanaf 1929 onverplicht en uit welwillendheid (al speelden taktische motieven mee in de overwegingen) diplomatieke tussenkomst verleend om te bereiken, dat de Duitse overheid de rechten van de Domaniale mijn niet zou schenden. En al had de regering de principiële kwestie in 1930 niet meer willen aansnijden in Berlijn, niets had de mijnonderneming belet om de zaak eventueel zelf uit te vechten. Kortom, Van der Does vond geen termen aanwezig om de vordering van Fock toe te staan. Minister De Graeff liet dit op 11 oktober aan de Domaniale mijn weten.

Daarmee was de zaak voor Buitenlandse Zaken afgesloten, maar niet voor Financiën en voor de Landsadvocaat, die nog een procedure in het vooruitzicht hadden. Men wist echter medio september al, waar de Domaniale mijn in feite op aan stuurde, namelijk 'een schikking *na samenkoppeling met verlaging der royalty*' (cursivering van mij, WKl). Dat laatste was het uiteindelijke doel van haar beleid, waar-

voor zowel het voeren van een proces als het regelmatig in Den Haag onderhandelen de leiding van de mijnonderneming dienstig leek te zijn.¹⁴ De Minister van Waterstaat, jhr. ir. O. C. A. van Lidt de Jeude, gaf van zijn kant Domaniale-commissaris W. van der Vorm weinig hoop: hij ging niet in op diens voorstel het exportquantum van de Kerkraadse mijn te verhogen in ruil voor het afzien van de juridische aanspraken op grond van het oude grensverdrag. Van Lidt de Jeude beschouwde die aanspraken op 21 november 1935 als 'uiterst twijfelachtig, zoo niet waardeloos', en verwees Van der Vorm juist naar de rechter daarvoor. De bedrijfsleiding gaf echter de voorkeur aan verder onderhandelen met het Ministerie van Financiën (afdeling Domeinen). Tenslotte werd men het in januari 1937 eens over een nieuwe overeenkomst tussen de staat en de N.V. Domaniale Mijn Maatschappij (Staatsblad no. 1403), die onder meer een verlaging van de royalty van 50 tot 20 cent per ton gewonnen steenkolen inhield.¹⁵ De procedure die de mijnonderneming tegen de staat had aangespannen, werd dan ook op 8 juni 1937 in onderling overleg geroyeerd: de vrede was getekend.

Tevoren waren de rekeningen van de rechtszaak die de Domaniale mijn tegen het Finanzamt Aken en Monschau gevoerd had, al vereffend. Advocaat Klein diende in november 1935 zijn rekening in bij mijndirecteur Fock, die voor doorzending naar minister Oud zorgdroeg. Deze gaf, volgens afspraak, toestemming om de som van 4.701 RM uit te betalen. Niet helemaal volgens afspraak was de nota, die de Kerkraadse mijn in februari 1936 mede ten behoeve van haar advocaat Van Oppen aan Oud voorlegde. De afdeling Computabiliteit van Financiën maakte geen bezwaar tegen de procedurekosten ten bedrage van fl. 4.452,— maar zij merkte wel op dat 'de posten ad fl. 743,22 (= 1283,10 RM, WK1) en fl. 4,50 op grond van het advies van den Landsadvocaat, dd. 11 september 1935, behooren te worden afgevoerd'. De Domaniale mijn, die blijkbaar niet wilde toegeven dat haar opzet doorzien was, gaf slechts ten antwoord dat

¹⁴ De Landsadvocaat kritiseerde deze handelwijze op 20 november 1935: 'De Domaniale Mijn zal moeten kiezen of delen. Zij kan niet tegelijkertijd amicale besprekingen op het departement voeren en tegen den Staat procederen.' Overigens stelde hij de Haagse advocaat van de Kerkraadse mijn, mr. A. E. J. Nysingh, een mondelinge bespreking voor.

¹⁵ Voor de jaren 1934-1936 werd de royalty met terugwerkende kracht bepaald op 7 cent per ton. De royalty was voor de zogenaamde fijne kolen al in 1933 verlaagd (Staatsblad no. 386), mede omdat de Domaniale mijn deze kolensoort uit overweging van rendabiliteit niet meer aan de dag bracht.

zij de niet gehonoreerde vordering van fl. 747,72 'te gelegener tijd' nog geldend wilde maken. Maar ook dat hoefde niet meer, toen het doel van de bedrijfspolitiek, een bevredigende overeenkomst met de Nederlandse staat, in 1937 bereikt was.

Conclusie

Overzien we tot slot nog eens de partijen die in dit verhaal een hoofdrol spelen: de Duitse fiscus, de Nederlandse regering en de N.V. Domaniale Mijn Maatschappij. Bij de Domaniale mijn valt allereerst het opportunistische karakter van haar optreden op: eerst met de Nederlandse regering samenwerkend om een Duitse belastingaanslag ongedaan te maken, daarna bezig met een proces tegen de Nederlandse fiscus, vervolgens met behulp (en voor rekening) van de Nederlandse regering in de weer om de herhaalde Duitse belastingheffing teniet te doen, en tenslotte via een rechtszaak actievoerend tegen de contingenteringpolitiek van de Nederlandse regering; dit alles ten dienste van het welbegrepen bedrijfsbelang. De ijver waarmee de leiding van de Kerkraadse mijn zich aan de Duitse én Nederlandse belastingen probeerde te onttrekken, en het gemak waarmee zij Nederlandse overheidsinstanties afwisselend als bondgenoot en als tegenstander benaderde, zijn frappant. Ter verklaring hiervan kunnen we enerzijds wijzen op de zeer ongunstige uitwerking die de economische wereldcrisis (het hevigst in de jaren 1932-1934) op de Nederlandse steenkolenmijnen had, anderzijds ook op de aard van deze particuliere onderneming, die bovendien de Staatsmijnen tot haar concurrenten rekende. De Duitse fiscus deed veel moeite om de Domaniale mijn vennootschapsbelasting te laten betalen, maar zijn interpretatie van het Nederlands-Pruisische grensverdrag van 1816 maakt beslist een zwakke indruk. Wellicht sloeg ook het Reichsfinanzhof de Duitse aanspraken daarom laag aan, in elk geval viel de uiteindelijke beslissing in het voordeel van de Kerkraadse mijn uit. De beweerde schending van het grensverdrag, gecombineerd met het gegeven dat de belangen van een Nederlandse firma in het geding waren, lijkt voor het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken de voornaamste reden te zijn geweest om zich met de zaak van de Domaniale mijn bezig te houden. Na 1929 had dit ministerie een beperkte, vooral uitvoerende, taak. Daarentegen bepaalde het departement van Financiën (in een later stadium in overleg met Waterstaat) hoe langer hoe meer het beleid van de Nederlandse regering, die kon steunen op, meestal nuttige,

adviezen van de Landsadvocaat. Naar onze mening wisten de hoofdambtenaren en de Ministers van Financiën de verschillende acties van de Domaniale mijn op hun juiste waarde te schatten. Zij waren oplettend genoeg om zich in financieel opzicht niet in de boot te laten nemen, zij waren tegelijkertijd tegemoetkomend genoeg om uiteindelijk een aanzienlijke verlaging van de royalty aan de Kerkraadse mijn toe te staan.